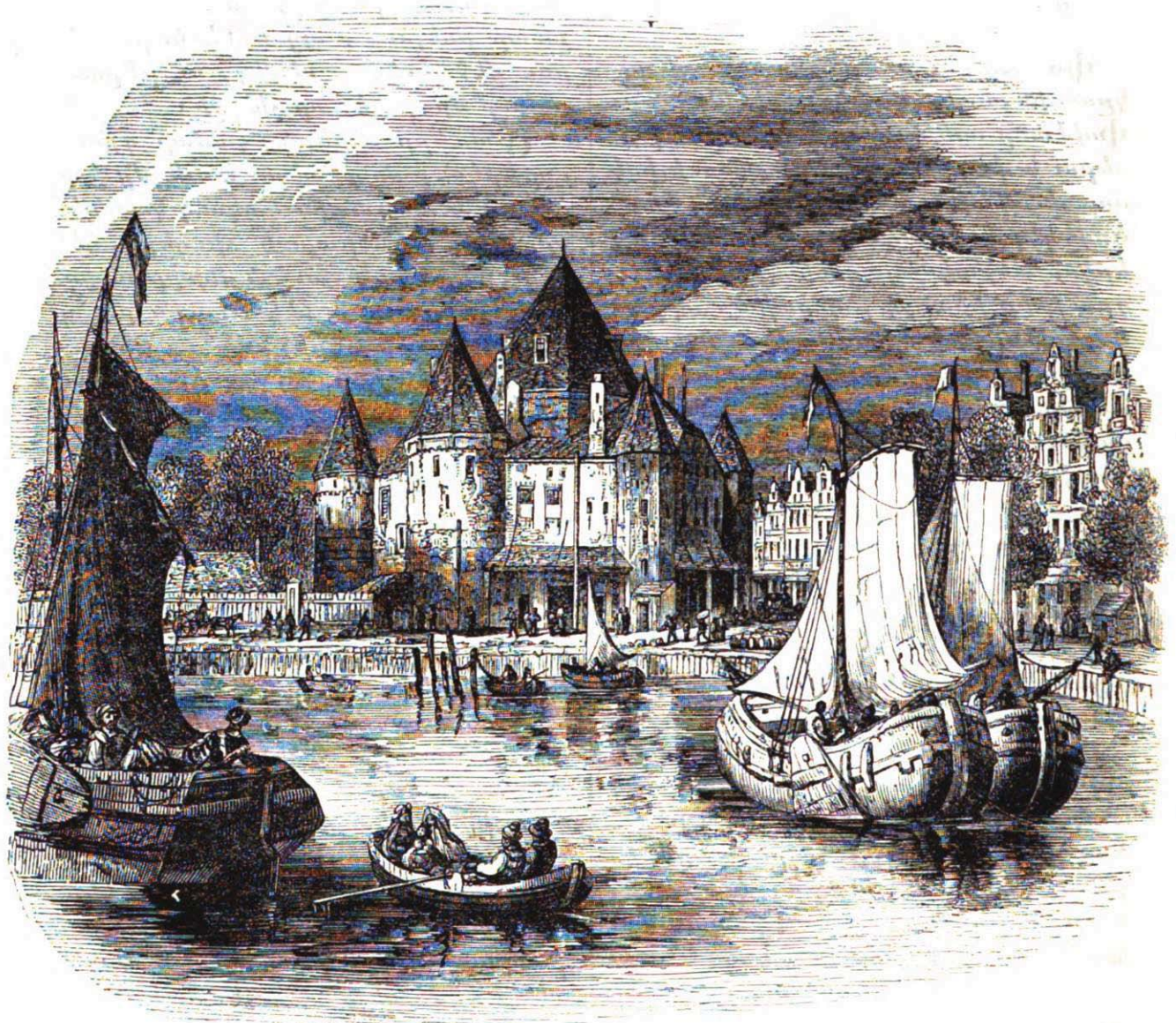

Լճադերտամ :

ԼՅՐՈՊԱՅԻՆ մէջ մեր ազգին աւելի ծանօթ մայրաքաղաքներուն մէկը Լճադերտամն է. վր զի երկու հարիւր տարի առաջ պարսկաստանի վաճառական հայերը, ետքն ալ հնդկաստանիները սկսան ստէպ ստէպ երթալ երկունքն ընել հոն, ու փառաւոր եկեղեցի մըն ալ շինեցին, որ ինչուան հիմա կեցած է, թէպէտ գրեթէ բոլորովին երեսի վրայ մնացած : Վաճառականութենէն աւելի՝ աս քաղաքս մեր ազգայնոց անով ծանօթ է որ

հայերէն տպագրութիւնը հոն ծաղկիլ սկսաւ. վասն զի հոն փորագրուեցաւ մեր էն առջի այբուբենը, որ գեղեցիկ ձևովն ու մաքրութեամբը անկէ առաջ կամ ետքը փորուածներէն շատ վեր է, որովհետեւ աս տեղս երևելի ու ճարտար փորագրողներ կային, ինչպէս որ ինչուան հիմա ալ անուանի են բոլոր Եւրոպայի մէջ : Եւրոպացի Սատթէոս վարդապետը 1660ին երկու տեսակ գիր փորել տուաւ հոն, մէկը մեծ՝ որով սկսաւ

տպել Շնորհալոյն Յիսուս որդին . մէկալը միջակ , բայց մեծէն ալ ձեւաւոր . ասիկայ չլըմնցած՝ ինքը վախճանեցաւ , ու Երեւանցի Ոսկան վարդապետին Մէտիս եղբայրը լմնցուց : Ինչ ատենները հոն եկաւ նաև Ոսկան վարդապետը , և նոտր գիր փորել տուաւ՝ միջակ գրին համեմատ , ու 1666ին Յակոբ կաթողիկոսին հրամանովը Մտուածաշունչ և ուրիշ զանազան գրքեր տպեց : Իր վախճանելէն ետքը՝ ան գրին կաղպարները կորսուեցան , և Սատթէոս վանանդեցին՝ որ աղէկ գիտէր տպագրութեան արհեստը և Ոսկանին հետ մէկտեղ աշխատեւ էր , նոր գիր փորել տուաւ նոյնպէս Մսդերտամ , ու այլ և այլ գրքեր տպեց : Իս բաներուս վրայ աւելի տեղնիտեղը կրիսոսինք ուրիշ անգամ՝ երբոր տպագրութեան պատմութիւնը դնենք . հոս համառօտ տեղեկութիւն մը տանք Մսդերտամ քաղքին հիմակուան վիճակին վրայ :

Մսդերտամը հոլանտայի գլխաւոր քաղաքն է , ու խիստ մեծաշէն և վաճառաշահ ըլլալովը՝ Եւրոպայի էն աղուոր քաղաքներէն մէկն է , Եւ կամ Եւ ըսուած գետակին՝ ծովը թագած տեղւոյն վրայ : Մսդէլ անուանով պզտի գետը քաղաքը երկու կրբաժնէ . ուրիշ շատ ջրանցքներ ալ կան քաղքին մէջ , որոնցմով 90 հատ կղզի կըձևանան՝ 290 կամուրջով իրարու հետ կապած . աս կամուրջներէն ոմանք քարէ են՝ ոմանք ալ փայտէ : Փողոցները գրեթէ բոլորն ալ ջրանցքներուն երկու եզերքը շինած են , ու խիստ աղէկ քարայտակ ըրած երկու կողմէն . գիշերներն ալ շատ աղէկ կըլուսաւորեն : Մէնէն աղուոր փողոցները հէնէնիսի ու Վայդիսիս ըսուածներն են , որ քաղքին մէջտեղուանքը կիսնան . ասոնց հարստութեանն ու փառաւորութեւր չափ չկայ : Վաղաքին բոլոր տները աղիւսով շինած են , բայց զանազան գոյներով ներկած . մթերանոցնե-

րուն ու անթիւ խանութներուն աշխարհքիս ամէն տեսակ բարիքներովը զարդարուած ըլլալէն ալ յայտնի կիմացուի աս քաղաքիս հարստութիւնը , որով ատեն մը գրեթէ Եւրոպայի էն մեծ վաճառանոցն է եղեր : Երկու հատ մեծամեծ վաճառատեղիներ ունի որ մէյմէկ արուեստից ու գիւտերու ձեմարաններ կընմանին : հոլանտացուց ծովային կառավարութեան գլխաւոր տեղն ալ հոս ըլլալով , շատ մեծաշէն ու հարուստ նաւարաններ ու շտեմարաններ ունի : հասարակաց ուսումնական տեղերուն գլխաւորներն են թագաւորական Մթենէոն , որուն մէջ տասնըմէկ վարժապետ կայ , գրքատունը , տնկաբանական պարտէզը , անդամազննութեւ սրահը , գեղարուեստից ձեմարանը , նաւարկութեւ դպրոցը , գիտութեանց ձեմարանը , բնական պատմութեան պահարանը , թագաւորական թանգարանը՝ որուն մէջ խիստ հարուստ հաւաքմունք կայ պատկերներու , և հռոմայեցուց՝ գերմանացուց ու հոլանտացուց հրնութիւններ :

Էնքին աղուորութեանը կողմանէ երևելի է թագաւորական պալատը , որ շատ փառաւոր , է ու վարպետ ճարտարապետութեամբ շինուած . խիստ անուանի է ասոր մէջի մեծ սրահը , նաև 22 ոտնաչափ տրամագծով երկու գունտերը , մէկը երկրագունտ՝ մէկալը երկնագունտ . աս շէնքին տակը գետնափոր ընդարձակ ու կամարակապ շէնք մըն ալ կայ որ թագաւորական գանձին տեղն է : Եւ կեղեցիներուն մէջ աւելի գեղեցիկներն են , սուրբ Եիկողայոս և սրբբուհի Վատարինէ : Եւ հարլեմինաւահանգիստը , Մսդէլ գետին վրայի մեծագործ կամուրջը , և Եւ գետին քարայտակ եզերքը՝ շատ զարմանալի շինուածքներ են : Մսդերտամի բնակիչներուն թիւը 200,000էն աւելի է : Եւրքի կամ ձեռագործի կողմանէ խիստ անուանի են Մսդեր-

տամի սպիտականերկը¹, աղբորակը², նօթը³, զտած շաքարը՝ որ տարին 40 միլիոն լիպրէէն աւելի կելլէ, տպագրութիւնը, փորագրութիւնը, և ազամանդի բանուածքը:

Լճագոյնի լեզուն պահելու վրայ:

Թի որ մէկ բան մը կայ աշխարհքիս վրայ որ մարդուս ինչ ազգէ ըլլալը յայտնի կիմացընէ ամէն տեղ ու ամէն ատեն՝ իր ազգային լեզուն է: Վրանի որ ազգ մը իր լեզուն կրպահէ, թէպէտ և ուրիշ ամէն ազգային յատկութիւններն ալ կորստուցընէ՝ ազգութիւնը չկորստուցընէր. իսկ լեզուն մէկդի ձգելուն պէս՝ ազգութիւնն ալ խիստ շուտ կը կորսուի: Լճգի մը իր բուն հայրենիքէն դուրս ըլլալը, հեռաւոր երկիրներ ցրուիլը, օտար տէրութիւններու տակ խնալը, օտար սովորութիւններու և արարողութիւններու հետեւիլը նոր բան չէ, և ան ազգը իր ազգութենէն չը հաներ. միայն լեզուն բաւական է իմացընելու թէ ինքը աս կամ ան ազգն է, և միայն աս ազգութեան նշանն է որ ոչ դիպուածը և ոչ բռնութիւնը կրնան վերցընել մարդուս վրայէն՝ թէ որ ինքը չհաւանի: Սեր Լքամ նահապետը եղած է ան առջի աշխարհակալը, գուցէ նաև վերջինը, որ շատ աշխարհքներու տիրելէն ետքը՝ նուաճած ազգերուն ազգութիւնը բոլորովին վերցընելու, և զանոնք մեր ազգին հետ խառնելով՝ իր տէրութիւնը ընդարձակ ու հաստատ պահելու համար հրաման հանեց որ ամէնքն ալ հայերէն սորվին ու խօսին⁴. և թէպէտ չեմ կարծեր թէ արդիւրեւ ըլլայ անոնց որ իրենց բուն լեզուովը ամենեւին չխօսին, բայց յայտնի է թէ աս բռնութիւնը ըրած ալ ըլլար նէ՝

չէր կրնար առաջ տանիլ. վասն զի բռնութիւնը եղած բանը քիչ կը դիմանայ: Վրանք հիմա մեր ազգին վրայ:

Սեր ազգը իր հիմնական վիճակովը կրնամանի այնպիսի բոյսի մը որ իրեն բուն հողէն հանած՝ և օտար երկրի մէջ, օտար հողի վրայ, օտար ուղի տակ տնկած ըլլայ. յայտնի բան է որ աս բոյսը եթէ աղէկ դարմանուի հողացուի, երկար ատեն իր բնական յատկութիւնները կրպահէ, այսինքն տեսքը, ուժը, գոյնը, հոտը, համը և այլն, թէպէտ և կամաց կամաց քիչ մը կը փոխուի, կամ աւելի աղէկնալով և կամ գէշնալով. իսկ թէ որ աս բոյսը նաև կտրուի, և իրմէ մեծ բոյսի մը վրայ պատուաստ ըլլայ, ո՞վ կը տարակուսի որ թէպէտ ան մեծին վրայ պզտի փոփոխութիւն մը կրնայ ընել՝ բայց ինքը անոր մէջը կընկղմի անբընդ թէ կըլլայ: Եւ օրինակէս աղէկ կիմացուի որ մեր ազգն ալ իր հիմնական վիճակին մէջ կրնայ երջանիկ ըլլալ ու իր ազգութեանը մէջ մնալ՝ թէ որ գէթ լեզուն պահէ. ապա թէ ոչ, ազգութիւնն ալ կըրթայ վրայէն: Լեզուն մէկ կերպով մը ազգին ազնուութեանը վկայականն է. աս վրկայականը ձեռքէն ելածին պէս՝ տարակոյս չկայ որ ազնուութեանն ալ հաւտացող չըլլար: Եւ ատուրախ ենք որ մեր ազգը ընդհանրապէս աս բանիս կողմանէ ալ մեր յորդորանքին կարօտ չէ. շատ ուրախ ենք որ ասով ալ սուտ կելլէ ան զրպարտութիւնը որով ոմանք ազգատեաց կը համարին մեր ազգը: Այսպիսիները կամ իրենք ազգատեաց ըլլալով, և կամ չափէ դուրս ազգասիրութիւն ծախելով, մասնաւորաց պակսութիւնը բոլոր ազգին կուտան, որով մեծապէս կը սխալին. վասն զի թէ որ մասնաւորէն ընդհանուր հետեանք հանելու ըլլանք այսպիսի ծանր նիւթերու մէջ, աշխարհքիս վրայ ազգ չմնար որ աս զրպարտութենէն ազատ ըլլայ: Ուրեմն մենք որ հոս ազգային լեզուն պահելու վրայ կը խօսինք, աւելի ան

1 Իսպիտակէձ:

2 Կիւլեւիէ:

3 Սիւլիէն:

4 Խորեն. Ա. Ժե: